

**NOGIRONLIGI BO'LGAN SHAXSLARNING HUQUQIY MAQOMI VA
ULARNING TA'LIM ORQALI JAMIYAT HAYOTIGA
INTEGRATSIYALASHUVI MASALALARI**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14163567>

Ismailov Bekjon Salixovich

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston davlat milliy universiteti

Huquqiy fanlar kafedrasida katta o'qituvchisi

E-mail: bekjon.4@mail.ru

Annotatsiya:

Maqolada, nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqiy maqomi tushunchasi sohaviy qonunchilik asoslari hamda huquqshunos olimlarning fikr mulohazalari yordamida atroflicha tahlil qilingan. Shuningdek, nogironligi bo'lgan shaxslarning subyektiv huquqlari hamda yuridik majburiyatlari masalalari ham amaliy misollar yordamida atroflicha yoritib berilgan.

Kalit so'zlar

nogironligi bo'lgan shaxslar, subyektiv huquq, yuridik majburiyat, huquqiy maqom, huquqiy kafolatlar.

**ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО СТАТУСА ЛИЦ С ОГРАНИЧЕННЫМИ
ВОЗМОЖНОСТЯМИ И ИХ ИНТЕГРАЦИИ В ОБЩЕСТВО ПОСРЕДСТВОМ
ОБРАЗОВАНИЯ:**

Исмаилов Бекжон Салихович,

Государственный национальный университет Узбекистана имени Мирзо

Улугбека

старший преподаватель кафедры юридических наук

Электронная почта: bekjon.4@mail.ru

В статье понятие правового статуса лиц с ограниченными возможностями подробно анализируется с помощью основ отраслевого законодательства и мнений ученых-юристов. Также на практических примерах подробно разъясняются вопросы субъективных прав и юридических обязанностей лиц с ограниченными возможностями.

Ключевые слова

инвалиды, субъективное право, юридическая обязанность, правовой статус, правовые гарантии.

ISSUES OF LEGAL STATUS OF PERSONS WITH DISABILITIES AND THEIR INTEGRATION INTO SOCIETY THROUGH EDUCATION:

Ismailov Bekjon Salihovich,

Mirzo Ulugbek State National University of Uzbekistan

senior teacher of the department of legal sciences

E-mail: bekjon.4@mail.ru

In the article, the concept of the legal status of persons with disabilities is analyzed in detail with the help of the foundations of sectoral legislation and the opinions of legal scholars. Also, the issues of subjective rights and legal obligations of persons with disabilities are explained in detail with the help of practical examples.

Key words

persons with disabilities, subjective right, legal obligation, legal status, legal guarantees.

Mamlakat taraqqiyotining hozirgi bosqichida nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini ro'yobga chiqarish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Amalga oshirilayotgan islohotlar negizida nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqiy maqomini belgilash va bu orqali soha doirasida olib borilayotgan chora-tadbirlar samaradorligini oshirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biriga aylanmoqda. Shu ma'noda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqiy maqomi masalasini yuridik jihatdan tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqiy maqomi deb mustaqil yoki qonuniy vakillari orqali yuridik prinsiplar asosida o'z huquqlarini amalga oshirishi, o'zgartirishi yoki bekor qilishi, yuridik kafolatlardan foydalanishi, shuningdek, qonuniy majburiyatlarini bajarishga oid huquqiy mezonga aytiladi. Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqiy maqomi o'z tarkibiga "alohida e'tiborga muhtoj shaxslarning huquqlari, erkinliklari, qonuniy manfaatlari, yuridik prinsiplari, yuridik kafolatlari va ularning majburiyatlari" kabi bir qator elementlarni qamrab oladi.

Davlat shaxsni huquq subyekti sifatida tan olar ekan, uning huquqiy maqomini ham o'zi belgilaydi. O'z navbatida, shaxs o'z huquq va erkinliklarini

ta'minlashda davlatning himoya va tartibga soluvchi funksiyalaridan muntazam foydalanadi. Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqiy maqomi tushunchasini klassifikatsiyalashtirgan holda o'rganish mazkur tushunchaning huquqiy xarakterini ochib berishga xizmat qiladi. Bu toifa shaxslarning jamiyatda egallaydigan statusi hamda bajaradigan vazifalari ularga nisbatan belgilanadigan huquqiy maqomning bosh omili hisoblanadi. O'z-o'zidan anglashiladiki, qo'shimcha ehtiyojli shaxslar nogironlik holatlarining tibbiy hamda ijtimoiy darajasi ushbu masala omillarining tarkibiy qismi o'laroq namoyon bo'ladi. Jumladan:

nogironligi bo'lgan shaxslarning kamsitilishiga yo'l qo'ymaslik yuzasidan kompleks chora-tadbirlar ko'rish;

nogironligi bo'lgan shaxslarning sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish;

nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari va imkoniyatlari tengligini boshqa fuqarolar bilan teng ravishda ta'minlash;

nogironligi bo'lgan shaxslarni jamiyat va davlat hayotiga jalb etish;

nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari va qadr-qimmatini hurmat qilish masalalari bo'yicha jamiyatda ma'rifiy-tarbiyaviy ishlarni tashkil etish;

nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risidagi qonunchilikka rioya etilishini ta'minlash;

nogironligi bo'lgan shaxslarning burch va majburiyatlarini rasman qayd etish.

Sanab o'tilgan yo'nalishlar qo'shimcha ehtiyojli shaxslarning huquqiy maqomini belgilashda o'ziga xos ustuvorlik kasb etadi. Shu tariqa nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqiy maqomini bir necha turga bo'lib tahlil qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Quyida ular haqida batafsil to'xtalamiz.

1. Umumiy yoki konstitutsiyaviy.

O'z-o'zidan ma'lumki, nogironligi bo'lgan shaxslar davlat fuqarosi sifatida konstitutsiyada belgilab qo'yilgan umumiy tipdagi huquq va erkinliklardan foydalanadi. Shaxsiy huquqlar misolida: "yashash huquqi, shaxsiy daxlsizlik huquqi, so'z erkinligi, diniy e'tiqod erkinligi". Siyosiy huquqlar misolida: "davlat va jamiyat ishlarini boshqarishda ishtirok etish huquqi, jamoat birlashmalari, siyosiy partiyalarga uyushish huquqi, davlat organlari va ularning mansabdor shaxslariga ariza, shikoyat, takliflar bilan murojaat qilish huquqi". Ijtimoiy-iqtisodiy huquqlar misolida: "mulkdor bo'lish huquqi, kasb tanlash huquqi, ijtimoiy ta'minot olish huquqi, malakali tibbiy xizmatdan foydalanish huquqi, ta'lim olish huquqi" va hokazo. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilangan ushbu huquqlar umumiylik kasb etsa-da, nogironligi bo'lgan shaxslar hayot faoliyatini mustahkamlashda muhim o'rin tutadi. Ya'ni Umumiy

konstitutsiyaviy huquqiy maqom subyektni hayotning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy tarmoqlardagi imkoniyatlarini ochib berishga xizmat qiladi.

2. Maxsus maqom. Bu yerda asosan nogironligi bo'lgan shaxslarning kasbi va ularning jamiyatda tutgan pozitsiyasi muhim rol o'ynaydi. Misol uchun, shaxs jismoniy nuqsonli bo'lishi mumkin, lekin u faoliyat e'tibori bilan rahbar, o'qituvchi, tadbirkor maqomini o'zida aks ettiradi. Shu ma'noda shaxslar jamiyatda bajaradigan vazifalariga qarab kasbiy maqomga ega bo'lishadi.

3. Individual huquqiy maqom. Bu yerda shaxsning aqliy, sezgi, ruhiy, jismoniy holati asosida kelib chiqadigan, belgilanadigan huquq va majburiyatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Bizning fikrimizcha, nogironlik tibbiy-huquqiy maqom bo'lib, individual maqom turiga mansubdir. To'g'ri, nogironlik maqomi individual maqom sifatida jismoniy nuqsoni mavjud shaxslarga belgilanadi, lekin shaxslardagi jismoniy nuqsonlarning turlicha ekanligi e'tibori bilan ulardagi huquqiy maqom ham bevosita o'zgaradi. Misol uchun, ko'zi ojizlar, eshitishida nuqsoni mavjud shaxslar, ruhiy nuqsoni bo'lgan shaxslar va hokazo. Aynan mana shu nuqsonlar oqibatida individual huquqiy maqom turiga kiruvchi nogironligi bo'lgan shaxslar maxsus huquqlarga ega bo'ladi. "Oila muhitiga bo'lgan huquq, nogironlik belgisi bo'yicha kamsitilishlardan himoyalaniş huquqi, ijtimoiy himoya huquqi, ijtimoiy-tibbiy xizmatlardan bepul foydalanish huquqi, jamoat obyektlari, transport vositalaridan qo'shimcha shart-sharoitlar asosida foydalanish huquqi, inklyuziv ta'lim olish huquqi, ta'lim olish shaklini mustaqil tanlash huquqi" va hokazo.

Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini ta'minlashda xos tamoyillar ham muhim o'rin tutadi. "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini ta'minlashning asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat:

- nogironligi bo'lgan shaxslarning qadr-qimmatini, ularning mustaqilligini, tanlash erkinligini hurmat qilish;
- nogironlik belgisiga ko'ra kamsitilishga yo'l qo'ymaslik;
- insonning huquq va erkinliklarini amalga oshirishdagi imkoniyatlar tengligi;
- nogironligi bo'lgan bolalarning rivojlanayotgan qobiliyatini va o'z individualligini saqlab qolish huquqini hurmat qilish;
- obyektlar va xizmatlarning qulayligi;
- nogironligi bo'lgan shaxslarni jamiyat va davlatning hayotiga jalb etish".⁵⁵

Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari kafolatlari to'g'risida so'z yuritganimizda aytib o'tish lozimki, kafolatlar bu toifa shaxslar huquqlarini

⁵⁵ O'zbekiston Respublikasining "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Qonuni. 15.10.2020. 4-modda.

ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bu boradagi huquqiy kafolatlar ham, o'z navbatida, ikkiga bo'linadi: 1. Konstitutsiyaviy huquqiy kafolatlar. Bu kafolatlar sirasiga yangi tahrirdagi bosh qonunning 54-55-moddalarida belgilangan huquqiy me'yorlar kiradi. Fuqarolarning sudga murojaat qilish huquqi va nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarining davlat tomonidan ta'minlanishi kabi huquqiy me'yorlar konstitutsiyaviy huquqiy kafolatlarga yaqqol misoldir.

Sohaviy huquqiy kafolatlar. Bu kafolatlar "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi sohaviy qonun va bu qonun asosida ishlab chiqilgan qonunosti hujjatlari yordamida ta'minlanadi. Nogironligi bo'lgan shaxslarning majburiyatlari umumhuquqiy mazmun kasb etib, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida keltirilgan normalar asosida tartibga solinadi. Bu majburiyatlar sirasiga: qonunlarga rioya etish, o'zgalarning huquq va erkinliklarini hurmat qilish, atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish kabilarni kiritishimiz mumkin. Jumladan, yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 57-moddasiga quyidagi norma kiritilgan: "Davlat nogironligi bo'lgan shaxslarning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalar obyektlari va xizmatlaridan to'laqonli foydalanishi uchun shart-sharoitlar yaratadi, ularning ishga joylashishiga, ta'lim olishiga ko'maklashadi, ularga zarur bo'lgan axborotni to'sqinliksiz olish imkoniyatini ta'minlaydi".

Bizga ma'lumki, huquqiy maqom tayinlashda, subyekt tushunchasiga keltirilgan ta'rif aniq bo'lishi talab etiladi. "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonunda nogironligi bo'lgan shaxslar tushunchasiga ta'rif keltirilgan. Biroq keltirilgan ta'rifda yuridik jihatlar deyarli inobatga olinmagan. Ta'rifda ijtimoiy himoya masalasiga ko'proq urg'u berilgan bo'lib, inobatga olinishi kerak bo'lgan yuridik jihatlar e'tibordan chetda qoldirilgan. Nogironligi bo'lgan shaxs tushunchasi ta'rifini ishlab chiqishda huquqiy jihatdan yondashish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Sababi, nogironligi mavjud shaxslarga huquqiy maqom berishda ularning konstitutsiyaviy huquq hamda majburiyatlari ayni tushuncha konsepsiyasini ishlab chiqishda alohida o'ringa ega. Bundan tashqari, qonunda aqliy, ruhiy, sensor, jismoniy nuqsoni bo'lgan shaxslar ta'riflarini ishlab chiqish va ularni kategorial toifalashtirish ma'qul ko'rinadi. Bizning fikrimizcha, masala mohiyatini ochib olishda quyidagi olimlarning mulohazalarini chuqurroq tahlil qilishimiz to'g'ri bo'ladi.

G.V. Jigunovanning ta'kidlashicha, nogironlik jismoniy nuqsonlar ta'sirida shaxslarning cheklanganlik holatidir. Uning fikricha, nogironlik atamasi o'rnida

jismoniy imkoniyati cheklangan shaxs iborasini qo'llash maqsadga muvofiq hisoblanadi⁵⁶.

Yuqoridagi fikrda tushuntirilishicha, nogironligi bo'lgan shaxslar va jismoniy imkoniyati cheklangan shaxslar tushunchalari nazariy jihatdan bir xil maqomga ega mazmunidagi mulohaza ilgari surilyapti. Vaholanki, bu holatlar kelib chiqish sabablari va hayot faoliyatini cheklash darajasiga ko'ra xilma-xillik namoyon etadi. Shuning uchun bu fikrni qo'llab-quvvatlash, nazarimizda, to'g'ri bo'lmaydi.

Y.R. Yarskaya-Smirnova, E.K. Naberushkinalar esa nogironlik, tibbiy mehnat ekspertizasi komissiyasi byurosi tomonidan tayinlanadigan hamda maxsus sohaviy qonunlar bilan himoya qilinadigan jismonan cheklanganlik darajasidir, degan fikrni ilgari surishadi⁵⁷. Ushbu fikrni ma'lum bir ma'noda qo'llab-quvvatlash mumkin, biroq mulohazada bildirilgan jismoniy cheklanganlik darajasi mazmunidagi qarashga, bizningcha, qo'shib bo'lmaydi. To'g'ri, agark tushunchaga tibbiy nuqtayi nazardan munosabat bildirilganda yuqoridagi qarashni, ehtimol, qo'llab-quvvatlash mumkin bo'lar edi. O'ylashimizcha, nogironlik huquqiy maqom hisoblanadi. Nogironlik huquqiy maqomining tayinlanishi natijasida bu shaxsning huquq va erkinliklarida qo'shimcha imtiyozlar yuzaga keladi. Bir so'z bilan aytganda, uning jamiyatdagi individual maqomi o'zgaradi.

Nogironlikning belgilanishi orqali jismoniy imkoniyati cheklangan shaxslarda maxsus huquqiy maqom yuzaga keladi. K.D. Gaybatov, M.A. Orsханovanning xulosalariga ko'ra, nogironlik holati shaxs salomatligining tiklanishi mumkin bo'lmagan vaziyatlardagina yuzaga keladi. Shaxslardagi nogironlik holatlarining tibbiy mehnat ekspertizasi komissiyasi tomonidan qayd etilishi ularning fuqarolik jamiyatidagi tibbiy-yuridik maqomini belgilaydi⁵⁸. K.D. Gaybatov, M.A. Orsханovanning mulohazalari bo'yicha, nogironlik holatlari shaxs salomatligining tiklanishi mumkin bo'lmagan holatlardagina yuzaga keladi, biroq biz bu fikrni qo'llab-quvvatlay olmaymiz. Nogironlik holatlari salomatlikning to'liq tiklanishiga imkonsiz vaziyatlarda ham belgilanadi. Ya'ni ko'rish qobiliyatining mutlaqo yo'qolishi yoki ko'rish qobiliyatining jiddiy pasayib ketishida ham belgilanishi mumkin. Darhaqiqat, shaxsdagi tibbiy mehnat ekspertiza komissiyasi tomonidan

⁵⁶ Жигунова Г.В. Ювенальная инвалидность в системе социальной реальности российского общества: монография. –М. – Берлин: Директ-Медиа, 2014. – С. 174.

⁵⁷ Ярская-Смирнова Е.Р. Социокультурный анализ нетипичности. – Саратов: СГТУ, 1997. – С. 2.

⁵⁸ Гайбатова К.Д., Орцханова М.А. Юридическое значение инвалидности в Российском законодательстве. – Махачкала, 2017. – С. 1 // <https://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskoe-znachenie-invalidnosti-v-rossiyskom-zakonodatelstve>

nogironlik holatining qayd etilishi uning jamiyatdagi ijtimoiy-yuridik maqomini belgilashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

G.V. Barinovaning ta'kidlashicha, nogironlik, jismoniy imkoniyati cheklangan shaxsning jamiyatdagi huquqiy maqomini belgilab beruvchi status hisoblanadi. Bu toifa shaxslar nogironlik holatlarining aniq belgilanishi ularning ijtimoiy muhitga integratsiyalashuvlariga muhim omil bo'lib xizmat qiladi⁵⁹.

Yuqorida keltirilgan fikr-mulohazalardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, nogironlik, aqliy, ruhiy, jismoniy imkoniyati cheklangan shaxslarning huquqiy holatini belgilab beruvchi tibbiy-yuridik maqomdir.

Ushbu tushunchaga yuridik jihatdan e'tibor qaratadigan bo'lsak, bu borada bildirilgan yondashuvlar kesimida G.V. Barinovaning qarashlarini qo'llab-quvvatlashimiz mumkin bo'ladi. Jismoniy nuqsoni mavjud shaxslarda nogironlik holati qayd etilar ekan, pirovardida, ularning maxsus huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari rasman belgilanadi. Bu toifa shaxslar huquq va majburiyatlarining qonunan belgilanishi o'ziga xos huquqiy munosabatlar yuzaga kelishini taqozo etadi. Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqiy munosabatlari ularning huquqiy layoqatini belgilab beradi.

Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqiy layoqati - subyektning qonun hujjatlarida mustahkamlangan yuridik huquqqa ega bo'lishi va yuridik majburiyatlarini ifoda etuvchi mezondir. Qo'shimcha ehtiyojga ega bo'lgan shaxslarning huquqlari, erkinliklari va majburiyatlari majmui ularning huquqiy maqomini tashkil etadi. Umuman olganda huquqiy maqom tushunchasi nogironligi mavjud shaxslarning huquqiy holatini tavsiflashda alohida o'rin tutadi. Shu ma'noda qo'shimcha ehtiyojli shaxslar huquqiy maqomini belgilashda huquqiy layoqat va yuridik majburiyatlar muhim jihatlar sanaladi. "Huquqiy layoqat" shaxsning hayotiy faoliyati boshlanishi bilan yuzaga keladigan huquqlar majmuidir.

"Yuridik salohiyat deb obyektiv huquq normalari tomonidan tan olingan subyektning mustaqil, o'z ongli harakatlari bilan yuridik huquq va majburiyatlarni amalga oshira olish qobiliyatiga aytiladi".⁶⁰

X.T. Odilqoriyevning yondashuviga ko'ra, huquqiy layoqat – shaxsning huquq normalariga muvofiq subyektiv huquq va yuridik majburiyatlarga ega bo'la olish qobiliyatidir. Boshqacha aytganda, huquqiy layoqat jismoniy va yuridik shaxslarning subyektiv huquq va yuridik majburiyatlarga ega bo'lish imkoniyati,

⁵⁹ Баринова Г.В. Инвалидность как социальный феномен: современного российского общества (социально-философский анализ автореф. дис. канд. юрид. наук. – М., 2015. – С. 25.

⁶⁰ Исламов З.М. Давлат ва ҳуқуқ назарияси: дарслик. – Т., 2007. – Б. 625. <https://tsul.uz/uz>

qonunda nazarda tutilgan turli munosabatlarga kirishish qobiliyatidir. Insonlarda huquqiy layoqat ular tugʻilgan paytda paydo boʻlib, vafot etgunicha mavjud boʻladi.⁶¹

Taʼkidlab oʻtish lozimki, huquqiy salohiyat tushunchasi muomala layoqati tushunchasi bilan bir xil mazmun-mohiyatga ega boʻlib, amalda ular bir-birini toʻldirib turadi. Nogironligi boʻlgan shaxslarning huquqiy maqomi toʻgʻrisida soʻz yuritganda aytib oʻtish kerakki, huquqiy layoqat va muomala layoqati bu toifa shaxslar hayotida alohida oʻringa ega. Muhimlik darajasi boʻyicha nogironligi mavjud shaxslarning muomala layoqati quyidagi xususiyatlar bilan xarakterlanadi.

1. Nuqsonli shaxsning huquqiy layoqatga ega boʻlish vaqti; huquqiy layoqat nuqsonli shaxslarning hayot faoliyatini boshlashi bilan vujudga keladi. Muomala layoqati esa uning balogʻat yoshiga yetishi bilan yuzaga keladi. Bu ikki tushunchaning nogironligi mavjud shaxslar hayot faoliyatida muhimligi shundaki, ularning huquqiy maqomlari aynan mana shu kategoriyalarga asosan belgilanadi. Nogironligi mavjud shaxs fuqarolik qonunchiligi boʻyicha 16 yoshda cheklangan muomala layoqatiga ega boʻlsa, 18 yoshidan boshlab toʻla huquqli muomala layoqatiga ega sanaladi. Nuqsonli shaxslar misolida muomala layoqatining eʼtiborga molik jihati shundaki, ular jismoniy, aqliy, ruhiy cheklanishlari taʼsirida toʻla huquqli muomala layoqatiga ega boʻla olmaydilar. Sababi, qoʻshimcha ehtiyojli shaxslar ayrim huquqlarini amalga oshirishda bevosita qonuniy vakillarining yordamlariga tayanishadi. Sudlarga ariza bilan murojaat qilish, turli darajadagi shartnoma va bitimlar tuzish kabi vaziyatlarda bu toifa shaxslar bevosita qonuniy vakillari xizmatlariga ehtiyoj sezishadi. Qoʻshimcha ehtiyojli shaxslarning muomala layoqatiga ega boʻlishlari natijasida ularning fuqaroviy majburiyatlari belgilanadi. Aytmoqchi boʻlganimiz, yosh faktori bu toifa shaxslar huquqiy maqomini belgilashda katta taʼsirga ega.

2. Nogironlik holatlarining muomala layoqati belgilanishida taʼsiri; bu toifa shaxslarning qay darajadagi muomala layoqatiga ega boʻlishi bevosita ularning nogironlik holatlari bilan bogʻliq. Agarkı shaxs ruhiy yoki aqliy nuqsonlari taʼsirida oʻz xatti-harakatlari uchun oʻzi mustaqil javob berish layoqatiga ega boʻlmasa, ular sud tomonidan muomala layoqatiga ega emas deb topiladi.

3. Muomala layoqatining ayrim huquqlar yuzaga kelishida taʼsiri; qoʻshimcha ehtiyojli shaxslar 18 yoshda toʻliq muomala layoqatiga ega boʻlishi bilan ularda saylovlarda ishtirok etish huquqi yuzaga keladi. Bu toifa shaxslarning muomala layoqatiga qisman boʻlsa-da, ega boʻlishlari ularning davlat va jamiyat hayotiga

⁶¹ Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi: darslik. 2009. – B. 323. <https://tsul.uz/uz>

to'la huquqli subyekt sifatida ishtirok eta olish huquqiga ega bo'lishini kafolatlaydi. Nogironligi mavjud shaxslarning davlat va jamiyat ishlarida bevosita yoki bilvosita ishtirok eta olish imkoniga ega bo'lishlari ular huquqiy maqomining davlat tomonidan ta'minlanishi hamda muhofaza etilishini nazarda tutadi. Aynan mana shu jihat yuqorida sanab o'tilgan xususiyatlarning asosini tashkil etadi. Umumlashtirib aytganda, nogironligi mavjud shaxslarning bir qator huquqlarini amalga oshirish va yuridik majburiyatlarini bajarishda qonuniy vakillar orqali yo'lga qo'yilsa-da, jismoniy imkoniyati cheklangan shaxslar muomala layoqatiga ega sanalishadi.

O'z-o'zidan anglashiladiki, huquq hamda muomala layoqati alohida e'tiborga muhtoj shaxslarning huquqiy maqomini belgilashda katta rol o'ynaydi. Jumladan, bu toifa shaxslarning ta'lim sohasi orqali jamiyat hayotiga integratsiya qilinishi aynan ularning huquqiy layoqatidan kelib chiqilgan holda amalga oshiriladi. Misol uchun, nogironligi mavjud o'quvchi talabalar ta'lim muassasalarida ta'lim olish huquqlarini amalga oshiradilar. O'qituvchi pedagoglar esa faoliyat majburiyatlarini bajaradilar. Bu jarayon nuqsonli shaxslar ta'limi bosqichidagi huquqiy munosabat tushunchasiga yaqqol misoldir. O'z navbatida, nogironligi bo'lgan shaxslarga oid huquqiy munosabatlar muhofaza qiluvchi hamda tartibga soluvchi kabi bir qator xususiyatlarni o'zida namoyon etadi. Ularning ta'lim olishga nisbatan bo'lgan huquqiy munosabatlari o'z o'rnida muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Hech kimga sir emaski, jismoniy nuqsoni mavjud shaxslar hayot faoliyatida ta'lim olish huquqi alohida o'rin tutadi. Yurtimizda bu kabi insonlar hayotiga nisbatan e'tibor kuchayar ekan, sog'lom jamiyat muhitiga moslashtirish jarayonlarini optimallashtirish masalalari kuchli ishlab chiqilgan zamonaviy qonunchilik asoslariga muvofiq tartibga solinadigan bo'ldi. Bu kabi huquqiy me'yorlarning yaratilishi nogironligi bo'lgan shaxslarning normal hayotga integratsiyalashuviga xizmat qiladi. Xususan, nogironligi bo'lgan shaxslarni jamiyat hayotiga moslashtirish chora-tadbirlarining ta'lim sohasi orqali yo'lga qo'yilayotganligi olib borilayotgan ishlarning samaradorligini belgilab bermoqda. Ta'kidlab o'tish joizki, ta'lim integratsiyasi nogironligi bo'lgan shaxslarni jamiyat hayotiga moslashtirishda muhim vosita sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida" gi Qonuni. 15.10.2020. 4-modda.

2. Жигунова Г.В. Ювенальная инвалидность в системе социальной реальности российского общества: монография. –М. – Берлин: Директ-Медиа, 2014. – С. 174.
3. Ярская-Смирнова Е.Р. Социокультурный анализ нетипичности. – Саратов: СГТУ, 1997. – С. 2.
4. Гайбатова К.Д., Орцханова М.А. Юридическое значение инвалидности в Российском законодательстве. – Махачкала, 2017. – С. 1 // <https://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskoe-znachenie-invalidnosti-v-rossiyskom-zakonodatelstve>
5. Баринова Г.В. Инвалидность как социальный феномен: современного российского общества (социально-философский анализ автореф. дис. канд. юрид. наук. – М., 2015. – С. 25.
6. Исламов З.М. Давлат ва ҳуқуқ назарияси: дарслик. – Т., 2007. – Б. 625.
7. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi: darslik. 2009. – В. 323. <https://tsul.uz/uz>